САҤА ОЛОХ

ЧУРАПЧЫ УЛУУҺУН ХАҺЫАТА.

ХАҺЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЬЫ 15 КҮНҮГТЭН ТАХСАР.

№ 124 (7921). ☆ 1995 сыл алтынньы 19 күнэ. ☆ Чэппиэр. ☆ Сыаната—411 солкуобай.

ҮҮНҮҮ-95

ХОМУУР ТҮМҮКТЭРИТТЭН

Оттооһун бүтэһиктээх түмүктэрэ улуустааҕы статистика отделыгар бу ыйга таһаарыллыахтара. Оттон билигин, оҕуруот хаһаайыстыбатын түмүктэрэ тыа хаһаайыстыбатын управлениетыгар чөмчөтүлэн, балачча чуолкайданнылар. Ол туһунан управление кылаабынай агронома Е. И. КОРЯКИНА маннык кэпсиир.

—Бурдук хаһаайыстыбатыттан саҕалаатахха, улуус үрдүнэн барыта 2803 гектар ыһыллыбытыттан 915 гектара кураанынан, акта оҥоһуллан, туораата. Итинэн бурдуктуу 1882 гектара хомулунна, ол иһиттэн 1265 гектара дьаһымиэн, 453 гектара эбиэс, 170 гектара сэлиэһинэй. Валовойунан 1495,6 тонна бурдук үүнүүтэ ылынна, итинтэн дьаһымиэнэ 895, эбиэһэ 488, сэлиэһинэйэ 112 тонна. Гектартан ортотунан 7,9 центнер үүнүү хомулунна. Бу өссө да ситэтэ суох дааннайдарынан.

Балачча үчүгэй көрдөрүүлээхтэринэн Одьулууттан «Бурдук» (салайааччы В. К. Ефремов) уонна Мырылаттан «Хомуур» (С. А. Бахчанен) баһылыктаах хаһаайыстыбалара буоллулар. «Бурдуктар» 445 гектар ыһыллаахтарыттан 317 гектарын хомуйдулар, гектартан ортотунан 10,9 центнер бурдугу ыллылар. Оттон «хомуурдар» испыт 361 гектардарын барытын хомуйан, гектар ахсыттан 12,8 центнер үүнүүнү ылары ситистилэр. Итиэ быйыгар, этиллибитин курдук, кураанынан «ытыс соттубуттар» бааллар. Холобур, Төлөйтөн «Дьэччимэ» диэн А. В. Коркин хаһаайыстыбата 142 гектарга испыт туорахтаах культураларыттан биир да гектары хомуйбата. Эмиэ быйыл саҥа тэриллэн үлэлээбит И. А. Пинигин салайар «Мугудай» кооператива 142 гектары ыспытыттан сыччах 13 гектарын эрэ бурдуктуу хомуйда. Бу хаһаайыстыбаларга айылҕа сиэппэбит ыарахаттарыгар эбии баһылыгы, үүнүүнү сылгы-сүөһү тэпсиитэ улахан. Күрүө-хаһаа мөлтөҕө эмиэ таайда.

—Евдокия Ивановна, бурдук үүнүүтэ быйыл кырдьык, республика үрдүнэн мөлтөх диэн буолла. Ол эрээри, бэйэҥ да холобурдаатыҥ, сорохтор гектар ахсыттан 12,8-тыы центнер үүнүүнү ылбыттар, сорохтор олох да комбайны хаамтарбатахтар эбэтэр баһыына орто чээрэтин хомуйбуттар. Маныаха «кураан» эрэ буруйдаах дуо?

—Быйыл кураанныаһын улахан. Ол баар чахчы. Бэс уонна от ыйдарын саҕаланыытыгар, барыта 45 хонукка, оруобуна куолас сиэмэ күтүүтүн саҕана, үһүннүк кураанныабыта. Холобур, итиэ актанан туораабыт 915 гектар баһына үүнүүтүн да ылыахха. Олорго, үтэс курдук, баһыына тараҕайа элбэх, бурдугун уга кылгас, куолаһа аҕарыйан синнэтэх, толоруута суох хапсыгыр эбэтэр адьас кураанах. Бу—биричиинэ. Иккиһинэн, ордук саҥа тэринэр бурдук хаһаайыстыбаларын күрүөлэрэ-хаһаалара мөлтөх, сүөһү киирэ турар. Онноҕор хомуур саҕана араахсыбакка күрүөһүлүү туралларa баар суол.

—Иннинэ сорукка, үлэҕэ тугу этиэҥ этэй?

—Туорахтаах культуралар ыһыллар кэннэригэр быйыл 1265 гектарыгар ырдас баар, көтөрүлүннэ, эмиэ күһүҥҥү хорутуу, кыратык да буоллар, ытылынна.

Аны маннык хаалбыт кэмнэ бурдугу ыраастааһын, куулааһын үлэлэрэ күүтэр. Республика үрдүнэн бурдук үүнүүтэ мөлтөҕүнэн, бэйэ бурдугунан кэлэр ыһыы сиэмэтин уурунар-көрүнэр наадата тирээр. Сотору кэминэн сиэмэ бурдук тахсыытыгар (схожесть) бэрэбиэрдэлэрэ ытыахпыт, ол иһигэр сортовой сиэмэҕэ эмиэ. Иккиһинэн, улууска үүнүү да мөлтөҕүнэн, сорох өртүн, ол эбэтэр үрдүк репродукциялааҕы, элита сиэмэни республикаҕа баар атын учаастактартан атыылаһыахтаахпыт. Маннык учаастактар аҕыйахтар. Итинэн элитаны, бастакы репродукциялааҕы 30 тоннаны, иккистээх репродукциялаах сортовой сиэмэни 100 тоннаны атыылаһыахпыт.

—Хортуоппуй, оҕуруот астарыгар, сүрүннээн, батарыыта уустук. Бу хаһаайыстыбаҥ туһунан тугу этиэҥ этэй?

—Хортуоппуй быйыл 82 гектарга хомулунна. Валовойунан итиэ 562 тонна. Бүтэһиктээх түмүк өссө чуолкайдана. Гектартан ортотунан 68,5 центнер ылылынна. Уопсай хомуурттан сиэмэҕэ анаан 150 тонна уурулунна, 201 тонна атыыланна, 220-чэ тоннаата бадыбаалланна. Онтон кырп-кыралаан син атыыга барар.

Арыый үрдүк үүнүүлээхтэринэн В. Г. Кардашевскай салайар «Һаһаар» (Хоптоҕо) уонна А. А. Хомподоев «Кытыл» (Хахыйах) баһылыктаах хаһаайыстыбаларын ааттыахха сөп. Бу хаһаайыстыбалар гектартан ортотунан 100-түү центнери уонна онтон арыый таһсаны ылылар, валовойунан туһааннаахтык 120 итиэннэ 250 тонна хортуоппуйданнылар. Үүнүүнү батарыыта А. А. Хомподоев тэрээһинэ холобур буолуон сөп. Сиэмэҕэ анаан 100 тоннаны уурунна, онтон ураты 150-ча тонналарын олорчу батарда. Улуус иһинээҕи тэрилтэлэргэ 50 тоннаны, онтон ордугун Томмокко, Дьокуускайга тиийэ атыылаата. Дьоҕус ыһыылаахтартан Одьулууттан И. И. Филиппов «Кириэлэ» баһылыктаах хаһаайыстыбата куһаҕана суох көрдөрүүлээх. Валовойунан 32 тонна хортуоппуйу хомуйда эбэтэр гектар ахсыттан 106-лыы центнери ылла. Саҥа саҕалаабыт хаһаайыстыба мантан тэптэн бу хайысханан олохтооҕуттук ылсара буолар диэн баҕалаахпыт.

Хаппыыста. Бу салааҕа Мындаҕаайыттан В. М. Дьячковскай салайааччылаах «Адаам» баһылыктаах хаһаайыстыбатын бэрбэтон бэлиэтиэххэ сөп. Дьоҕус хаһаайыстыба быйыл саҥа 2 гектарга олорто. Оҕтугар «Золотой гектар» диэн хаппыыста сиэмэтин үүннэрбитэ. Ол биһиги усулуобуйабытыгар ааттыын «көмүс» үүнүүлээх буолла. Гектар ахсыттан 160-нуу центнер хаппыыста быһылынна, валовойунан 32 тонна кэллэ. Итинтэн 30-ча тоннаата хайыы-үйэҕэ атыыланна, 2 тонната бэйэтигэр, хаһаайыстыбаҕа, хааллараныан тууһуохтаах, атыыга ол кэннэ таһаарыахтаах. Хаһаайыстыба сайын устата үүнүүнү көрөн-истэн, уу истаран үлэлээтэ. «Мындаҕаайы» табаарыстыба 6 гектарга үүннэрбитэ. Валовойунан 30 тонналаах. Ол үксэ эргиэн тэрилтэлэрин нөҥүө батарылынна.

Онон күн бүгүн итиэ 220-чэ тонна атыыга барбакка бадыбаалламмыт хортуоппуйдаахпыт. Быйылгы үүнүү батарыы түмүктэрэ, сүрүннээн, итиник.

Кэпсэттэ С. СМИРНИКОВА.

Улуус сонуннара

Улуус Мунньаҕын президиумун уонна улуус дьаһалтатын баһылыга И. С. Сивцев холбоһуктаах быһаарыыларынан Аҕа дойду сэриитин ветераннарыгар, СР үтүөлээх учууталыгар Иван Михайлович ПАВЛОВКА, РФ норуотун үөрэҕириитин туйгунугар, педагогическай үлэ ветераныгар Роман Максимович САВВИНГА Чурапчы улууһун бочуоттаах гражданина аат иҥэрилиннэ.

x x x

Улуус дьаһалтатын баһылыга И. С. Сивцев дьаһалынан улуус историятын үөрэтэр, чөмчөтөр, көтөҕөр комиссия тэрилиннэ. Председателинэн Иван Петрович Васильев бигэргэтилиннэ.

x x x

Таатта талааннаах ырыаһыта, мелодист, ырыаһыт Виталий Власов айар биэчэрэ алтынньы 20 күнүгэр Ытык Күөлгэ буолар. Бу биэчэргэ биһиги улууспут Дмитрий Попов салайааччылаах «Табык» рок-бөлөх ыҥырыллан кыттыыны ылыаҕа, маллыы улуус киһитин көрөөччүлэригэр бэйэтин репертуарыттан билиһиннэриэҕэ.

x x x

Чэпчэки атлетикаҕа Саха Республикатын спордун мааастара улуус биир күүстээх бэйиэ Егор Абрамов бу күннэргэ Дьокуускайга ыытыллыбыт дуобат фестивалыгар ситиһиилээхтик кыттан тахсыта. Кини дуобакка спорт мааастарыгар кандидат нуорматын толордо.

x x x

Аан дойдуга киинэ төрүттэммитэ 100 сылын бэлиэтээһининэн сибээстээн, улууска бу ый 15 күнүттэн ый устата киинэ фестивала саҕаланна. Россия, омук дойдуларын киинэлэрин ортотугар сахалыы уус-уран киинэлэр эмиэ көрдөрүллүөхтэрэ. Саха артыстара уһуллубут «Уһун күн сарсыардата», «Өбүгэлэр кистэлэҥнэрэ», «Сүһаллык... Кистэлэҥник..., Губчекаҕа...» диэн киинэлэрин көрүөххүт.

x x x

Улуустааҕы эт-үүт комбинатын механизированнай буойнута күнүгэ 130-ка диэри экэ аҕаан туттарыллар сүөһүнү астыыр-үөллүүр кыахтаах. Комбинат үлэһиттэрэ бу ый иһинэн экэ тутуохтаах сүөһүлэрин өлөрүүтүн түмүктүүр быһаанныахтар. Киниэлэри арай биир «уол ол—тоҕоруута суох» быһыттаах, ычагэс күннэр туруулара мэһэйдиэн сөп.

x x x

«Мааракчаан» телерадиостудия айар үлэһиттэрэ Мария Герасимова «Көһөрүллүү» диэн драматынан телеспектаклы уһулан түмүктээн эрэллэр. Бу күннэргэ Аллараа Бэстээх биэрэгэр натурнай устууну ытыллар. Бу үлэ ситтэҕинэ-хоттоҕуна, монтаж таннаҕына, Саха сирин телевизорынан көрөөччүлэригэр тахсыаҕа.

П. СЫРОВАТСКАЙ.

УЛУУС ПРОКУРОРУГАР В. Н. СОЛОВЬЕВКА
УЛУУС СУДЬУЙАТЫГАР Р. В. ИВАНОВКА

УОРДАЙАБЫТ, МОДЬУЙАБЫТ

Биһиги, Хатылы нэһилиэгин олохтоохторо, бу дьыл алтынньы 5 күнүгэр Одьулууҥҥа хара дьайдаах олорооччуттар сидьиҥ илиилэриттэн Хатылы нэһилиэгин биир ытыктанар ыалын Маргарита Ивановна уонна Василий Павлович Прокопьевтар улахан кыыстарын, дьиэ кэргэн хаһаайкатын, тапталлаах ийэ Прокопьева—Дьячковская Римма Васильевна, нэһилиэк олохтооҕо, аҕардас ийэ, пенсионер Айталина Семеновна Терютина күтүөтүн, баар-суох көрөр-истэр, эрэнэр киһитин, түөрт оҕо аҕата Сивцев Платон Петрович сырдык тыыннара быһылынна. Өссө даҕаны ийэ-аҕа уһун салгыахтаах, ииниктин элбэҕи эрэннэрэр, үүнэр көлүөнэни иитэхтээх-үөрэтиэхтээх кыыспытын уонна күтүөппүтүн кыыллыы сэймэктээн өлөрбүттэриттэн кырдьаҕаһыттан оҕотугар тиийэ кэлэйэбит, уордайабыт.

Күн сиригэр алта-кыл-кыра оҕо ийэ-аҕа итии таптала билбэккэ, толору дьоллоох дьиэ кэргэҥҥэ иитиллибэккэ тулаайах хаалбыттара, аҕардас хаалбыт ийэ уонна аҕа аһыылара-ыалара, кырдьаҕас төрөппүттэр харахтарын уулара барыбытын хараастыннарар, долгутар. Бу хаһан да буолбатах ыар буруй оҥоһулунна, киһи өйө-санаата тиийбэт үлүгэрэ.

Ииниктин маннык сидьиҥ быһыы биһиги эдэр ыччаппытыгар холобур буолан салҕаммата наадатыгар бу кыыллыы быһыыны оҥорбут дьону суут-силиэстийэ органнара үчүгэйдик ыраастаан көрөллөрүн, буруйдааһын саамай ыарахан миэрэтин тутталларын нэһилиэк бары олохтоохторо модьуйабыт.

(Суруктан нэһилиэк 126 олохтооҕо илии баттаабыт).

ЗОЯ КОРНИЛОВА, ДМИТРИЙ ТИХОНОВ РЕГИСТРАЦИЯЛАННЫЛАР

1995 сыл алтынньы 17 күнүгэр Саха Республикатын быыбар комиссиятын уочараттаах мунньаҕа буолла. Комиссия чилиэннэрэ, киллэриллибит матырыйааллары көрөн баран, Корнилова Зоя Афанасьевнаны уонна Тихонов Дмитрий Гаврильевиһы Российскай Федерация Федеральнай Мунньаҕын Государственнай Думатын Саха сиринээҕи биир мандааттаах 20 №-дээх быыбардыыр уокуругар депутакка кандидаттарынан биир саҥанан регистрациялаатылар.

Быыбар комиссиятын председателэ Владимир Михайлов киһилэри истиҥник эҕэрдэлээтэ уонна ситиһиини баҕарда.

Госдума депутатыгар кандидаттар этиилэринэн киһилэр итэҕэллээх дьонноро регистрацияланнылар.

Мунньахха быыбары бэлэмниэһиннэ сыһыаннаах атын боппуруостар эмиэ көрүлүннүлэр.

«ИВАН РЫБКИН БЛОГА» БЛОК КАНДИДАТТАРА

Саха Республикатыттан федеральнай быыбардыыр уокуругунан «Иван Рыбкин блога» блоктан Госдума депутатыгар кандидатынан туруорулуннулар:

1. Жирков Егор Петрович, 1954 сыл бэс ыйын 10 күнүгэр төрөөбүт, Российскай Федерация Федеральнай Мунньаҕын Государственнай Думатын депутата, Үөрэх, культура уонна наука комитетын чилиэнэ, Дьокуускай к. олорор.

2. Федотов Андрей Саидаминович, 1960 сыл ыам ыйын 7 күнүгэр төрөөбүт. «Якутский дом» Москватааҕы общинатын президенэ, Москва к. олорор.

3. Слезко Валерий Андреевич, 1947 сыл тохсунньу 3 күнүгэр төрөөбүт, Саха Республикатын геология уонна сир аннын туһаныы государственнай комитетын председателин солбуйааччы, Дьокуускай к. олорор.

Егор Жирков итиэн таһынан бу блоктан Саха сиринээҕи биир мандааттаах 20 №-дээх быыбардыыр уокуругар Госдума депутатыгар кандидатынан эмиэ туруорулунна.

СИА.

Ытык эбээһинэспит

История кэрэһиттэрэ биһиги паамматынньыктар, өйдөбүнньүктэр буолаллар. Кинилэр үгүс көлүөнэҕэ олорон ааспыт олохпут туоһулара; ол иһин олору көрөр-истэр, сэлбийэр, харыстыыр ытык эбээһинэспит. Ону сокуон даҕаны ирдиир. Улуус киинигэр тахара дьиэтин куупаллын оҥорбуттара олус үчүгэй, аны куолакалын сиһкары тутан күбэстэххэ ордук кэрэ көстүүлээниҥи. Киһи лыскынас тыаһа сэлиэньэҕэ ньиргийэ кутулуннаҕына олохтоохтор дууһаларын долгута оонньотуоҕа.

Улуус киинигэр Кыайыы 50 сылынааҕы үбүлүөйүгэр иннан оҥоһуллубут комплексы сөрөхтөрбүт астыммата, сылга төбөтө буолуоҕуй күлгааҕа суох, оттон балык төбөсүгэр маарыннаҕы силлээх курдук. Миэстэ суоҕар дылы, урукку үбүлүөйгэ туруоруллубут маяктыы уустаах, биэс салаалаах сулустаах ордук тимир остуолбаны тоҕо суулларбыттара буолла. Бэрт былдьастыттара дуу, сулуһун сөбүлээбэтэхтэрэ дуу, турбатыгар наадыйбыттара дуу! Севастопольга, Ржевкэ итиннэк турбалар тураллар эбээт. Ити остуолбаҕа Геройкуоратттар ытык буордара кутуллубута. Ону билиилээх дьоммут Е. Г. Куличкин, Е. А. Попов, сэрииги биэс уолун сүтэрбит Ф. Н. Малгина уо. д. а. аҕалан уурбуттара уонна «Малгиннар тыыннаахтар» диэн кинигэ гүһэрналэн көрдөрүллэ сылдьыбыта. Ол ааҕсаллыбатах, мэлийбит.

Утары тумулга «Улуу Октябрь 50 сыла» паамматынньыкка Сэбиэт былааһа олохтонуутугар актыыбынай кыттыыны ылбыт дьон ааттара биирдии нэһилиэктэринэн суруллан ыйаммыта, ону тоҕоон ылбыттар, икки эрэ нэһилиэк кинэтэ ордубут. Үс киһа турар статуятын сааһара, былааҕа суох буолбут. Ол аата, 70 сыллаах историябытын соттохторо, «кыайлахтара» буолуо. Билигин үөрэр бассабыыктарбыт даҕаны итиннэк дьүһүлэммэтэхтэрэ. Санкт-Петербурга Петр I, Александр I ыраахтааҕыларга аналлаах паамматынньыктар, дыбарыастар алдьатыллыбатахтара. Историяҕа туох оҥоһуллубута баарынан туруохтаах. Эргэни кытта «сэриилээспэккэ», саҥаны, үчүгэйи-кэрэни эбиэ тутуохха, оҥоруохха наада. Ол кэлин историябыт буолан үйэ-саас тухары хаалыахтаах этэ.

Сахалартан бастакы луохтуур, улуу Лев Толстой доҕоро Прокопий Нестерович Сокольников биһа Саха сиригэр аан бастаан киин балыыһабыт олбуорун иһигэр туруоруллубута. Ону быйыл балыыһа өрөмүөннээччилэр, мэһэйдээтитэ аатыран, ылан быраҕан кэбиспиттэр, онтукаларын өрөмүөн кэнниттэн оннугар олордубатахтар. Киһил моҕилаҕа көстүүлээх П. Н. Сокольников кыыһын уһуоҕа эмэх буолан сууллубут. Чурапчыга 1921 сыллаахха кыһыл үрүҥнэр штабтаныны олорон өлөрбөөбүт дьоннорун уопсай ииннэрин үрдүгэр 1932 сыллаахха оҥоһуллубут паамматынньык эмэх буолан ниэрэ түспүт. Итиннэ 40-ча киһи көмүллэн сытарын курдук кэпсиир буолаллара. Холобур, Таатттатан Михаил Слепцов итиннэ сытар. Киниэбэйн үрүҥнэр штабтарыгар үлэлээбит, бырааты кыһыллар диэки санааллаах буолан уонна бэринмэккэ, бэйэтин саҥаатыттан акаастаммакка ытыллыбыт. Драматург Степан Ефремов «Ньиибиҥ» диэн драматыгар кинилэр түстарынан суруллубута. Бандьыттар күрүүлэригэр 17 киһини итигэ тыада таһааран баалкынан өлөрбүттэрин эрэ үгүстэр билэллэр, оттон 3-4 ый устата ити ииннэ таһаарбах элбэх киһи ытыллыбытын билэргэ кыһалылыбаппыт. Онон ити паамматынньык уонна луохтуур кыһыл уҥуоҕун үөһэ ииистэрэ баарына акылаатын саҥалыы оҥорон, сөргүтүөххэ наада. Улуус киинин дьаһалтатын үбүгэр итинник боппуруостарга харчы көрүллүбүт буолуохтаах.

Улуус культураҕа управлениетын иһинэн паамматынньыктарынан дьарыктанар специалиһы тутуохха. Чурапчылар өйдөбүнньүктэрин үйэтитиигэ, харыстааһыныгар, көрүүгэ-харайыыга таатталартан опыт ылыахтарын сөп этэ. Улуус уонна Чурапчы сэлиэньэтин дьаһалталара бу боппуруостарга сүрүн болҕомтолорун уураллырыгар баҕарабын.

Гаврил ЕФИМОВ.

Тыа хаһаайыстыбатын ветераннарын туһунан

«Үлэ—чэс уонна албан аат» диэн Яков Семенов, Николай Сивцев, Василий Алексеев кинигэлэрэ күн сирин көрдө.

Кинигэҕэ республика тыатын хаһаайыстыбатын ветераннарын, кинилэр олохторун-дьаһахтарын, үлэлэрин-хамнастарын туһунан кэпсэнэр. Автордар Социалистическай Үлэ Геройдарын, Үлэ албан аата орден толору кавалердарын, ССРС Государственнай бириэмийэтин лауреаттарын, биллиилээх колхоз председателлэрин, совхозтар директордарын, Саха сирин тыатын хаһаайыстыбатын наркомнарын уонна министрдэрин, ученай-аграрниктарын туһунан сэһэргииллэр.

11,5 бэчээтинэй лиистээх кинигэни республика Тыатын хаһаайыстыбатын уонна аһыы-үөлүн министерствотын ветераннарын сэбиэтиттэн ылыахха сөп.

СИА.

Саха сирин дьахталларын X съеһэ

Дьахталлар политикаҕа дьулурҕатык киирэр санаалаахтар

ДЬОКУУСКАЙ. Алтынньы 12 күнүгэр Оҕо айымньыларыгар Саха Республикатын дьахталларын X съеһэ үлэтин саҕалаата.

Съезд делегаттарын ортолоругар Саха сирин дьахталларын сэттэ съеһин делегата Александра Овчинникова, республика дьахталларын сэбиэтин 17 сыл салайбыт Сеглетея Курчатова, академик Мария Гаврилова, үс Герой-ийэ, Ил Түмэн депутаттара, улуустар дьаһалталарын баһылыктара, элбэх көлүөнэ бэрэстэбиитэллэрэ бааллар.

Күн бастакы аҥарыгар республика дьахталларын сэбиэтин председателэ Светлана Николаевна «Саха Республикатыгар дьахтар хамсааһына съезтэн съеһэ» диэн уонна дьиэ кэргэн проблематын комитетын председателэ Анастасия Божедонова «Саха Республикатын дьахталлара: баар балаһыанньа уонна кэскил» диэн дакылааттары оҥордулар. Кинилэр дьахталлар государственнай уонна общественнай түмсүүлэрин үлэлэрин-хамнастарын ырыттылар, политика, социальнай көмүскэл, дьахтар дьарыктаах буолуутун боппуруостарыгар дьахталлары кытта үлэ ордук суолталаах туһаайыыларын бэлиэтээтилэр, дьахталларга социальнай чэпчэтиилэргэ саҥа сыһыаны чуолкайдаатылар.

Съезд делегаттарын Президент Михаил Николаев эҕэрдэлээтэ. Киһи республикаҕа аал уоту араҥаччылааччы, XXI үйэҕэ олоруохтаах көлүөнэни иитээччи быһыытынан ийэҕэ сүгүрүйүүтэ уонна эрэ тутар туһааннаах салҕанмаҕа диэн тоһоҕолоон бэлиэтээтэ. Итини таһынан государство дьахтар бэйэтин кыаҕын толору көрдөрөр усулуобуйатын тэрийиэхтээх, ити туһугар предприниматель дьахталлары, саҥа предприятиелары өйүүр баанньар аһыллыахтаахтар диэтэ. Президент бэйэтин этиитигэр дьахталлар политикаҕа кыттарга дьулуһууларын өйөөтө, съезд үлэтэ общество социальнай-экономическай уонна духовнай олоҕор үтүө сабыдыаллаах буолэрыгар эрэнэрин биллэрдэ.

Михаил Николаев дьахталлар бөлөхтөрүгэр государственнай наҕараадалары туттарда.

Саха сирин дьахталларын тэрилтэлэрэ биир союзка түмсэллэр

ДЬОКУУСКАЙ. Алтынньы 13 күнүгэр күн бастакы аҥарыгар дьахталлар X съезтэрин кыттыылаахтара Светлана Николаевна уонна Анастасия Божедонова дакылааттарын салгыы дьүүллэстилэр. Делегаттартан кыһаттарин киирбит ыйытыыларга үп министрин солбуйааччы Лия Яковлева, үөрэх министрэ Иннокентий Голиков, үлэ, дьарыктаах буолуу уонна социальнай көмүскэл министрэ Александр Акимов, СР правительствотын Председателин бастакы солбуйааччы Алексей Томтосов эппиэттээтилэр.

Съезд Саха Республикатын дьахталларын союһун—общественнай-политическай холбоһуу тэрийэргэ быһаарда. Союз састаабыгар улуус дьахталларын сэбиэттэрэ, дьахталлар общественнай тэрилтэлэрэ: лигалар, ассоциациялар, кииннэр, кулууптар киирдилэр. Союз Устааба дьүүллэһиллэн ылыныа, 60 киһиттэн састааллаах пленум талыллыа. Союз председателинэн Светлана Николаевна быыбардаата.

Съезд Саха Республикатын бары дьахталларыгар, гражданкаларыгар Ыҥырыы уонна резолюция ылынна. Съезд бэйэтин түмүк докумуонугар Президентэн уонна правительствоттан дьиэ кэргэн политикатын көрүүгү олохко киллэрэргэ, дьахталлар, дьиэ кэргэн уонна оҕо саас проблемаларын быһаарыыга туһуламмыт правительственнайа суох тэрилтэлэр барыларын үбүлээһинин туһунан быстатыйаны бюджекка киллэрэргэ, дьахтар тэрилтэлэрин союһун органа хайыһата тэрийэргэ көмө оҥороругу көрдөстэ. Государственнай Мунньах (Ил Түмэн) аадырыһыгар альтернативнай сулууспа, дьахталлар бырааттарын көмүскээһин, армыылааһыны утары охсуһуу туһунан уо. д. а. сокуоннары ылларга этии оҥоһулунна. Үөрэх министерствотыгар оскуолаларга начальнай байыаннай бэлэмэнии предметин киллэрэргэ, үөрэнээччилэри бокко аһылыгынан хааччыйарга этилиннэ.

Дьахтар, дьиэ кэргэн дьыалаларын уонна демографическай политика комитетыгар уонна союзка делегаттар этиилэрин, ылыллыбыт докумуоннары олохко киллэрин былааныы оҥороллоругар сорудахтанна.

Ити күн киэһэ съезд делегаттара Опера уонна балет театрыгар Ийэ күнүн бырааһынньыктааһыныгар кыттыыны ыллылар.

СИА.

Съезд үлэтин түмүктэриттэн

Саха Республикатын дьахталларын X съеһэ үлэтин түмүктээтэ. Ылалыттар даҕаны, съезд кыттыылаахтара, салайааччылара да билиниэлэринэн, уочараттаах түмсүү түмүктэрдээх буолла. Республика дьахталларын союһа тэрилиннэ. «Ити союз Устааба биһргэтилиннэ», республика бары олохтоохторугар Ыҥырыы, съезд резолюцията ылылынылар. Бөччүмнээх проблемалары хабан (холобур, дьахталлар уонна оҕолор атын лойдулары кытта сибээстэрэ, дьахталлар политикаҕа, ийэлэр уолаттарын дьылҕаларын иһин, дьиэ кэргэн доруобуйата, о. д. а.)—барыта 9 сессия үлэлээтэ. Хас биирдии секцияҕа 30-40 дьахтар кыттыыта уонна уопсайа 116 киһи тыл эттилэр. Онон съезд бастакы күнүгэр делегаттар долгуйар, быһаарары эрэйэр боппуруостарын чуолкайдаатылар.

Съезд иккис күнүгэр кэпсэтии аһаҕастык, деловойдук барда. Дьахталлар, оҕолор, дьиэ кэргэн социальнай көмүскэллээх буолууларын, пенсия, пособие, компенсациялар, дьахталлары салайар эргиитэҕэ, бизнескэ киллэрин, нэһилиэнньэ ортотугар доруобай олох сиэрин-майгытын туруорудуу, оскуолаҕа киирэн иһиннээҕи саастаах оҕолору, ычаты иитин тустарынан, о. д. а. дьону-сэргэни барытын долгутар, иннинки түсүүр кэпсэтиилэр болҕоите кииниигэр турдулар.

Делегаттары 22 республика үрдүкү салайааччылара приемнаабыттара биир бэлиэ түгэнинэн буолла. Ити көрсүһүүлэргэ салайааччылар урукку курдук кэлтэйдии кэпсээһининэн мүнүрдамматылар, съезд кыттыылаахтарын этиилэрин болҕойон иһиттилэр.

Съезкэ дьиҥ-чахчы активнай дьон мустубуттара бэлиэтэннэ. Ол курдук, Мирнэй улууһун делегацията бары делегацияларга аналан ийэлэргэ туһаайыллыбыт информациялар 35 бааныттарын илдьэ кэлбиттэр. Саха государственнай университетын дьахталлара Тамара Семеновна Тапорская көҕүлээһиннэн «Саха Республикатын дьахталларын X съеһин вестнигин» таһаардылар, делегаттарга аналан элбэх справочниктар, буклеттар, бары нааддалаах сыыппаралары түмэр кому урунньуктар оҥоһуллубуттар, республика оҕолоругар аналан хомуурунньук бэчээттэммит.

Съезд үһүс күнэ сылыйа бырааһынньыктыы быһыыламмайыга кубуллуйда. Үрдүкү форум кыттыылаахтара Ийэ күнүн бэлиэтээтилэр. Республикаҕа олохтоммут «Ийэҕэ айрыы махтал» знагынан үс ийэ—Мария Иннокентьевна Николаева (Томпо), Марфа Ананьевна Кычкина (Мэҥэ-Хаҥалас) уонна Зинаида Александровна Толстик (Ленскэй) бэлиэтэннилэр. Кинилэр бары элбэх оҕону дьоҕунуук иитэн үлэ-хамнас дьоно. Бэстэхтых ылааххха, үлэ, тыыл ветерана М. И. Николаева 10 оҕотуттан 9-тара үрдүк үөрэхтээхтэр. Знактар күндү медалтан оҥоһуллубуттар.

Съезд, секциялар үлэлэрин туһунан сиһилии делегаттартан бэйэлэриттэн истиэххит.

Мария СИДОРОВА.

СПОРТ

Баҕалаах ким баарый? Ыҥырабын!

Кэлэр сайын Үүс-Алдан улууһугар тыа сирин спортсменнарын уочараттаах күрэх былдьаһыылара буолуохтаах. Онно кыттары, быйыл уутуйан туран бэлэмнэнэр былааннаахпын. Марафонга 33 төгүл сүүрдүм—түөртэ 30 км, тоҕуста 42 км. Оларго кылгас дистанциялары эптэххэ барыта 70-тан тахсыта сүүрэр суолга тахсытым. Үүс-Алдан суолугар сүүрэн баран, улахан спорттан тохтуох этим.

Итиннэк санаан туран, сайыҥҥы күрэхтэһии кэннитэн үргүлдьү балаҕан ыйыгар 42 км 195 м марафоҥҥа ким бэйэлэрэ сүүрбэккэ эрэ харчыларын ууран киирсиэктэрин баҕалаахтары кытта күрэхтэһиэхпин баҕарабын.

Усулуобуйата маннык. Мин 42 км 195 м 2 чаас 35 мүн. сүүрэн түмүктүөхтээхпин. Ити 44 сааһтаах киһиэхэ чэпчэкитэ суох. Сүүрэр суолум—Чурапчы сэлиэньэтэ, военкомат тумулуттан Мындаҕааҕамыыр трасса устун. Стартыам иннинэ кимниилиниэ спонсордар баалларына рулеткалан кээмэйдиибин. Усулуобуйаҕа эппит бириэмэм 1 да сөкүүнэнэн аһара барар түбэлтэтигэр мин утарылаһааччылар уурбут харчыларыттан солкуобайы да ылбаппын.

Баҕалаах дьону, тэрилтэлэр бэрэстэбиитэллэрин бу дьыл сэтинньи 4 күнүгэр күнүс 2 чаастан Халдаартан 2 км тэйиччи сытар Бүттэкил алааска—олорор сирбэр ыҥырабын. Онно сирэй көрсөн усулуобуйаны өссө чопчулуохпут туһу быһаарбыппытын улуус спордун сайдыытыгар хайыатынан биллэриэхпит.

Гаврил ЕГОРОВ, марафонец.

● ААҔААЧЧЫ САНААЛАРА

ОЛОХПУТ УТАЛЫЙБАТ КӨРДӨБҮЛЭ

Улуу Туймаада хочотун кылбайар кииннгэр төрдүс үйэтигэр дугуйданан олорор кырдьаҕас куораппыт Дьокуускай хайаҕа, өрүскэ хааййтаран, тэнийэр-кэҥиир кыла барамммыт, тимир көлөтө дэлэйэн—тыынар салгына ыараабыт, сирэ-уота киртийэн, көстөр айылҕата кыт-бөҕүрбүт... Ол да буоллар, бу дойдуга олох күөстүү оргуйар, үлэ-хамнас ньиргийэр, дьиэтэ-уота дьэндэй-бит, киһитэ-сүөһүтэ дэлэйбит. Дьэ, кырдьык, былыр-былыргыттан куорат барахсан аһа-үөлэ дэлэйэ, үбэ-харчыта үгүһэ, сылаас-сымнаҕас олоҕо тыйыс эркиннээх тыа дьонун мэлдьи ыҥыра, угуйа турдаҕа.

Арай, туран, олоҥхо дойдутун курдук, олорор сир-гит-уоккут бэлэм буоллар диэтэллэр, Дьокуускай барахсан хоту-соҕуруу хонноҕор-баттыгар дьол-соргу көрдөһө, бэйэлэрэ даҕаны аҕыйах ахсааннаах тыа сахалара, бүтүннүү кэриэтэ, суһал үлүгэрдик көһөн киирээх эбиттэр.

Билигин тыа сирэ экономическай да, культурнай да өртүнэн суолтата мөлтөөдэ. Ол курдук, Саха сиригэр-уотугар аан дойду аһа-таҥаһа кутуллан кэбиһэн, билиҥҥи эппитигэр-үүппүтүгэр ким да улаханнык наадый-бат буолла. Тыйыс айылҕалаах дойду сыаралаах-сыл-баалаах аһын-таҥаһын рынок ылымммата, тибэн кэбистэ. Ити иһин да буолуо, сүөһүнү харса суох питэн, үп-харчы киллэрэр, эргитэр-урбатар, байар-тайар ыйтэрис тыа дьонугар күүгэн курдук уостан, илэк-сүтэн барда. Ыһата, сылгы сүөһү бэйэ эрэ аһыырыгар, туттарыгар кыра кээдьүүһүн киһи барыта өйдөөтө. Тыа хаһаайыстыбатын туһунан урукку олохсуйбут өйдөбүл-лэрбит аны хааллыннааннан саналар буоллахтара итик. Олох-дьаһах түргэнник уларыйыыта тыа сиригэр саҥа өй-санаа, идея, хайысха үөскүүрүн модьуйар.

Тыа сирэ ыччакка дириҥ билиини, туруктаах идэни биэрэр материальнай да, культурнай да базата суох буолан, үөрэххэ киирииигэ нуучалыы сатаан саҥарбат тыа сирин муҥкук оҕото куорат эргичи сайдыылаах, билиилээх ыччатын кытта кыайан илии былдьаспакка, төннөн тахсар. Аны дойдутугар кинини ким да үлэҕэ ылбат. Итинник хобдох дьылҕалаахтар ахсааннара сыл ахсын элбээн иһэр. Үөрэҕэ, идэтэ, үлэтэ, харчыта, дьиэтэ-уота суох билигин кимий? Ол—тыа ыччата!

Тыа сиригэр хайаан баҕарар иэйиилээхтэр, улуустар кииннэрэ дьиэлэн-уотунан туоллулар. Саҥа дьиэ туттааччы уһааҕа сирин эрэйинэн булунар. Аласстарга миэстэ дэлэй эрээри, онно ким да олохсуйуон баҕарбат. Дьэ, оччотугар ити үөрэҕэ, идэтэ суох ыччат дьоммутун хайаан олохсутабыт, хантан үлэ булан биэрэбит? Тыа сиригэр государственнай суолталаах экономическай сайдыы барар кыаҕа суох буолан, киниэхэ ииниктин ким да кыһаныа суоҕа. Тыа сахата былыргылыы, тыыннаах буолар иһин мөхсүүһү, бэйэтэ-бэйэтигэр эрэ олоруоһу.

Ол эрээри саха барахсан былыр-былыргыттан билиигэ диэри, төһө даҕаны аспыт аныыраа үйэлэргэ өлө-өлө тиллиннэр, сай саҕаттан салҕаннар, сии өрүһүнэн, өрвөөн өйүн сүтэрбэккэ, саргылаах санаатын сыппаҥыраныбакка, бу үлүгэрдээх тайаҕланнаах улуу кыраайы, муус болгуо дойдуну ат курдук айааһаан, сылгы курдук сыһыйтан киһититэн, сахатытан, аан дойдуга тиийэ биллэрэрэ дии.

Итин энэр биэс улууһугар төрүт сахаларбыт дьиэччилэр, Эллэй Боотуру утумнаачылар, орлон кэлликэр. Кинилэр улахан рыноктара суох буолан, сайдар кэскиллэрэ бэрт кэмэн, итинник хамсаабакка олордохторуна, сиик курдук симэлийэр, эстэр да туруктаахтар. Дьэ оччоҕуна биһиги бу хаһааҥҥа диэри улуустарынан маннык ыгыллан, симиллэн, үөһэттэн кэлэр харчы сыаһынан үссэнэн, тииййбэт тирии, тапаат тараһа буоллан олоробутуй? Ол эрээри саха киһитэ өлөн-охтон биэрбэт сүбэтин тобулунуохтаах.

Туох-хайтык иһин, биһиги этнос быһыытынан омук дьонун болҕомтотун тардан, аан дойду сайдыытыгар холбоһуохпутун наада. Онон биэс иин-биир быраттыы улуустар илии энэр Аллараа Бэстээх саамай мааны-лаах миэстэтигэр, сайа охсор салгыннаах хайатын үрдүгэр, хаар саҥа сиргэ, биир күүстээх сүтүрук курдук сомоҕолоһон, САХАГРАД диэн сахалыы ааттаах-суоллаах, сахалыы архитектуралаах, сахалыы культуралаах саҥа столица куораты тутар туһунан толкуйдуур кэмнит кэллэ быһылаах. Ону тыа сирин ыччата бэйэтэ тутуохтаах, онно олоруохтаах, үөрэниэхтээх. Саха-сирэ—промышленность дойдута. Тыа ыччата манна промышленность араас идэтигэр үөрэниэхтээх. Саха аҕыйаҕын быһыытынан, киик, илиитинэн буолбакка, төбөтүнэн үлэлиэхтээх.

Сайдыы илиитэн иһэр. Ол цивилизацияны илии эгэр үөрэх көмүө ылыныа, нагэрииниэ. Тыа сиригэр сүөһү-ас экономическай суолтата кыратынан, тыа ыччатын промышленноска үөрэттэрэн, Аллараа Бэстээх үрдүгэр Сахаград диэн саҥа куорат акылаатын ууруу бүгүҥҥү олохпут уталыйбат көрдөбүлүнэн буолла.

Егор ГАБЫШЕВ.

БИҺИГИ КОНСУЛЬТАЦИЯБЫТ

СОЦИАЛЬНАЙ ТӨЛӨБҮРДЭРИ УЛААТЫННАРЫЫ ТУҺУНАН

Саха Республикатын нэһилиэнньэтин сорох категорияларыгар социальнай төлөбүрдэри улаатыннарыы туһунан СР Президенин 1995 сыл балаҕан ыйын 20 күнүнээҕи 1171 №-дээх Ыйааҕынан бу сыл алтынньы 1 күнүттэн ый аайы бэриллэр компенсация 100 бырыһыан кээмэйинэн эбии төлөбүр олохтоноор буолла. Эбэтэр билигин бэриллэр 86360 солк. кээмэйдээх компенсацииҕа итиччэ кээмэйдээх эбии төлөбүр киллэриллиннэ. Холобурдарга көрүөҕүҥ.

1. Пенсия ылар кээмэйин кырдьаҕаһынан ылааччыга үлэлээбэт буоллаҕына. Холобур, Иванов үлэтин стаһа 45 сыл, хамнаһа бukатын суох, ылар пенсията 112669 солк., онно эбии сэрии сылларыгар үлэлээбитин иһин 46945 солк., көһөрүллүү кыттыылааҕа буоларынан 46945 солк., 70 сааһа туолбутунан киниэхэ көрүү иһин надбавка—93891 солк., бэриллэр. Барыта этэрдьэх ыйыттан ылар пенсията эбиллиилэринэн холбоон 300450 солк. тэҥнэһэр. Итиниэ бары пенсия ылааччыларга анаар компенсация—86360 солк. эбиллэр. Барыта холбоон 386810 солк. буолар. Ивановка пенсия ылар кээмэйэ анаммытынан, үөһэ этиллибит Ыйааххa олоҕуран, өссө биир эбии төлөбүр—86360 солк. эбиллэр. Итиччэтигэр илиитигэр Иванов 473170 солк. ылыаҕа.

2. Үлэлээбэт, ылар кээмэйдээх пенсияны ылар инбэлииттэргэ (группатыттан тутулуга суох). Холобур, Попов 20 саастаах, II группалаах инбэлиит, үлэлээбэт, хамнаһа суох, анаммыт пенсия кээмэйэ—93891 солк., кыра оҕолоох иитиминитин иһин 62694 солк. надбавка бэриллэр. Ылар пенсията ыйга 156485 солк. Онно ыла сылдьар компенсациятa эбиллиннэҕинэ, 242845 солк. тиийэр, онно өссө биир эбии төлөбүр—86360 солк. эбилиннэҕэ, барыта 329205 солк. буолуоҕа.

3. Иитимньитин сүтэрбит дьиэ кэргэн хас биирдии оҕотугар аналар пенсия бокуонньук хамнаһыттан тутулуктаах, пенсия кээмэйэ биир оҕоҕо—62594 солк., улахана—82845 солк. Ыйдааҕы пенсиятын кээмэйигэр хас биирдиилэригэр 86360 солк. компенсация көрүллэр. Онно биир оччо—86360 солк. эбиллиэҕэ. Онон пенсия ылар кээмэйин ылар оҕоҕо ыйга—235314 солк., оттон үрдүк кээмэйдээҕи ылааччыларга 255565 солк. буолуоҕа.

4. 16 саастарыгар диэри инбэлиит оҕолортон уонна I группалаах оҕо эрдэхтэриттэн инбэлииттэртэн уратыларга социальнай пенсияны үлэлээбэккэ олорон ылааччыларга социальнай пенсия үлэ стаһа суох дьахталларга 60 саастарын, эр дьоҥҥо 65 саастарын туолахтарына анаанар. Холобур, Слепцов хаһан да үлэлээбэтэх. Үлэлээбитинэн да, кырдьаҕаһынан да, инбэлиитинэн да тахсар кыаҕа суох. 65 сааһын туолбутун эрэ кэнниэ кыра кээмэйдээх пенсия үс гыммыт иккитин кээмэйинэн (62594 солк.) социальнай пенсия анаммыт, көһөрүллүү кыттыылааҕа буоларынан 46945 солк. ылар, онон пенсиятa компенсациялыын 195899 солк. буолбут. Саҥа Ыйаах быһыытынан, Слепцовка биир компенсация кээмэйинэн эбии—86360 солк. эбиллэр, пенсията 282259 солк. тиийэр.

Оҕо эрдэхтэриттэн I, II, III группалаах инбэлииттэргэ үлэлээбэт буоллахтарына. Холобур, Лонгинова сааһа 20-та, оҕо эрдэҕиттэн II группалаах инбэлиит, хаһан да үлэлээбэт, стаһа да, хамнаһа да суох. Билигин дьонун кытта олорор. II группалаах оҕо эрдэҕиттэн инбэлииттэргэ кыра пенсия ылар кээмэйин 93891 солк. бэриллэр, ый ахсын ылар компенсациялыын ыйга ылар суумата—180251 солк. билигин 86360 солк. эбиллэр. Барыта 266611 солк.

Сахабыт Республикатын Президенин саҥа Ыйааҕа алтынньы 1 күнүттэн олоххо киирэр. Улуустааҕы пенсионнай управление саҥа Ыйаах быһыытынан төлөбүрү сэтинньи ыйдааҕы пенсияны кытта холбуу оҥоруоҕа. Ханнык да эбии докумуон ирдэммэтэ.

Таисия СИВЦЕВА,
улуустааҕы пенсионнай управление пенсияны анааһыҥҥа кылаабынай специалиһа.

ОСКУОЛА ОЛОҔО

Социальнай педагог—саҥа идэ

Тас дойдулар культураларыгар, экономикаларыгар, үөрэхтээһиннэригэр социальнай үлэ дириҥник иҥэн, улахан миэстэни ылар. Россияҕа 1991 сылтан социальнай үлэ государственнай таһымҥа официальнайдык регистрацияламмыта. Социальнай педагог социальнай үлэҕэ специалистар (дьиэ кэргэҥҥэ, иллэҥ кэми тэрийиигэ, о. д. а.) баар буолбуттара.

Билигин оҕону иитиигэ-үөрэтиигэ икки хайысха—оҕону иитии общественность, олорор түөлбэ, оскуола, төрөппүт көмүө барыыта уонна оскуола, оҕо тэриллэлэрин эрэ көмүө барыыта бэлиэтэнэр. Бачааҥҥа диэри бу икки хайысханы тутуһан кэллибит. Бу түмүктэрин оҕону иитиигэ общественность, түөлбэ, төрөппүт оҕону иитииттэн сүһэн тэйдилэр. Олохпут уларыйыылара араас бөрүкүтэ суох тэйдилэр. Арыгылааһын, бэрээдэги кэһии, айылҕаны буортулааһын, ыһыллыы-тоҕуллуу, о. д. а. элбээн иһэр. Оҕону иитиигэ, биллэрин курдук, улахан миэстэни оҕо төрөппүттэрин утумнааһына (наследственность), социальнай, тулалыыр эйгэлэр ылар. Онон оҕону бүттүүн нэһилиэк көмүө иитии ордук буолуон сөп. Ол түбэлтэтигэр саҥа идэ—кэлбүүстээх социальнай педагог ураты суолталаах. Кини нэһилиэк социальнай-педагогическай көмө оҥоруохтаах, ньыгэ социальнай-педагогическай, түөлбэни, общественность оскуоланы, тулалыыр эйгэни, түөлбэни, общественнос-таан оҕону иитэр сыалга-сорукка түмүөхтээх. Социальнай педагог үлэлиир эйгэтэ киэҥ—оҕону духовнай уһуйааччы, социальнай терапевт, юрист, общественнай деятель, кини оҕолор, дьоннор икки ардыларыгар сыһыаннары тэрийэр, сайыннарар уонна аниматор («анима» француз тылыттан «вдохновитель» диэн тылбаастанар) быһыытынан оҕолор бэйэлэрин проблемаларын бэйэлэрэ быһаарыналларыгар көх-нэм, күүс-көмө буолар. Ааспыт үөрэх дьылыгар биһиги улууска 30 киһи икки сыллаах күнүскү уонна кэтэхтэн курстарга үөрэнэн социальнай педагог идэтин ылбыттара. Билигин оскуолаларга 12 социальнай педагог үлэлиир. Болтоҥоҕо Слепцова Анна Гаврильевна, Дириҥҥэ Борисова Анна Гаврильевна, ЧРСОИО-ҕа Прибылых Александра Захаровна үлэлэрин ис хоһоонун таба өйдөөн, үлэлэрин быһааччылахтык саҕалаатылар. Сорох оскуолаларга директоры иитэр үлэҕэ солбуйааччылар бааллары үрдүнэн, кинилэр үлэлэрин социальнай педагогтарга сокнуоллар. Учууталлар аттестацияларын нормативнай докумуоннарыгар социальнай педагогтар эбээһиннэтэрэ суруйала сылдьар. Оскуолалар администрациялара ону тутуһуннараллара, бу саҥа идэ атаҕар турарыгар көмөлөһөллөрө эрэйиллэр.

Марианна ЗАХАРОВА,
үөрэх улуустааҕы управлениетын специалиһа.

Оҕолорбут учууталлара

В. В. Петров Чакыр орто оскуолатыгар математика учууталынан үлэлээбитэ ыраатта. Таһаарыылаах үлэ-үчүгэй учууталынан улууска эрэ буолбакка, республикаҕа тиийэ биллэр. Дэлэҕэ да республикатааҕы физико-математическай оскуола директора Иван Иванович Шамаев: «Чурапчы улууһуттан үчүгэйдик үлэлиир математик учууталынан Петров Василий Васильевиһы билэбин»,— диэн сыанабыл биэриэ дуо?

Ити оскуолаҕа Василий Васильевич үөрэппит хас да оҕото ситиһиилээхтик үөрэммиттэрэ, күн бүгүн да үөрэнэллэр. Кинилэртэн биирдэстэрэ Еремеев Костя быйыл Москватааҕы Н. Э. Бауман аатынан техническэй институкка ситиһиилээхтик туттарсан киирдэ.

Учуутал үөрэнээччилэрэ улуус, республика олимпиадаларыгар ситиһиилээхтик кытталлар. Быйыл оскуоланы бүтэрбит 8 оҕоттон 3-тэрэ техническэй лицейгэ, 1 оҕо шофер идэтигэр үөрэнэ бардылар. Онон 8-тан 6 үөрэнээччи техническэй хабааннаах үөрэхтэргэ киирдилэр. Итиниэ математик Василий Васильевич Петров үтүөтэ-өҥөтө кырата суох.

Үрдүк категориялаах старшай учуутал В. В. Петровка өссө үрдүк ситиһиилэри, арыаллар сырдык саҕахтары баҕарабыт.

Николай ФИЛИППОВ.

СЫАНАЛААХ КУМААҔЫ ОТДЕЛА ТЭРИЛЛИННЭ

ХААНДЫГА. Томпо улууһун дьаһалтата сыаналаах кумааҕыны кытта үлэлиир отделын тэрийдэ. Биллэрин курдук, билигин даҕаны киһи үксэ сыаналаах кумааҕыны—акцияны, векселя уо. д. а. ситэ өйдүү илик. Ваучернай приватизация нэһилиэнньэ сыаналаах кумааҕыга интэриэһин үрдэппэтэ. Предприятиелар акцияларын кым да атыыласпат.

Актыыбынайдык үлэлиир сыаналаах кумааҕы рыногун тэрийэргэ туһааннаах үлэни ыытыахха наада. Эдэр специалист Светлана Филиппова начальниктаах бу отделы тэрийии ити хайысхаҕа бастакы хардыы буолар.

СИА.

Эҕэрдэлиибит!

Күндүтүк ахтар-саныыр дьиэсэбитин, биир идэлээхпитин—Мындаҕайы детсадын методиһын Евдокия Ивановна МИХАЙЛОВАНЫ 50 саастын туолбуккунан эҕэрдэлиибит. Бар дьонуҥ, кэргэниҥ, оҕолоруҥ, сиэннэриҥ үөрүүлэригэр туруу, ыарыы диэни билбэккэ уһун сылларга үлэлээ-хамсаа, дьоллоохтук-соргулаахтык олор. Кыра оҕону иитиигэ-үөрэтиигэ 30 сыл үлэлээбит үлэҥ биһиэхэ барыбытыгар холобур буолар. Эйиэхэ, дьиэ кэргэҥҥэр кэрэх халлаан, күндүл күн күлүмүрдүү тыктын!

Эҕэрдэни кытта Чурапчы сэлиэнньэтиннээҕи «Кэскил» детсаттан дьүөгэлэриҥ.

МАХТАНАБЫТ

От ыйын 14 күнүгэр марахаанныык оһоллонон улуустааҕы балыыһа хирургическай отделениетыгар киирбитим. Операция оҥорон тыыннаах өрүһүйбүт хирургтарга Кузьмина Надежда Николаевнаҕа, Гоголев Василий Андреевичка, анестезиолог Торговкин Николай Егоровичка, операционнай сиэстэрэ Дьячковская Мария Дмитриевнаҕа, истэлэрсэй сиэстэрэ Семенова Люция Георгиевнаҕа, кылаабынай сиэстэрэ Антипина Татьяна Викторовнаҕа, сиэстэрэлэр Попова Олимпа, Габышева Саргыга, практикантка—сиэстэрэ Игнатьева Дуняҕа, отделение бары персоналыгар, донордарга Захарова Виктория Филипповнаҕа, Потапова Григорьяна Григорьевнаҕа, быраатым Артемьев Владимир Павловичка, чугас дьоммор, Толой нэһилиэгин фельдшеригэр Емельянова Анастасия Николаевнаҕа тыыннаах хаалларым туһугар ол түүн үлэлээбит, сүүрбүт-көппүт бары үлэһиттэргэ киһи кэһиэхэ кыайан эппэт дириҥ махталым тиэрдэбин. Эһиги көмүс илиигит, кэрэ билиигит, таланыгыт, үтүө санааҕыт, кыһамньыгыт өссө да элбэх киһи олоҕун өрүһүйдүн, махталым ыллын. Барыгытыгар түс бэйэҕитигэр, дьиэ кэргэҥҥитигэр чэгиэн-чэбдик доруобуйаны, үрдүк ситиһиилэри, элбэх үөрүүнү-көтүүнү, уһун дьоллоох олоҕу баҕарабын.

Параскова ПАВЛОВА.

АТАСТАҺАБЫТ

1985 сыллааҕы сүүрэ сылдьар «Нива» автомашинаны МТЗ-82 тракторга. Тел. 23-664, 23-658 (Килэҥкигэ).

СҮТҮКТЭР

Кугас маҕаас арҕаһа маҥан, аттаммыт оҕус бороосуну ким көрбүт, булбут 21-474 телефоҥҥа үлэ бириэмэтигэр В. В. Макароваҕа биллэрэргитигэр көрдөһөбүт.

x x x

Кугас эриэн, сирэйэ маҥан ураанньыктаах, маҕаҕар муостаах аттаммыт оҕус тиҥэһэ, ураанньыктаах сирэйдээх, кугас эриэн, чөрөгөр муостаах тыһы тыһаҕас, аттаммытах, сомуор, маҥан, кыра кугас эбирдээх оҕус тыһаҕас, хара холугар курдуу түспүт маҕаннаах, ураанньыктаах сирэйдээх, кыра чөрөгөр муостаах тыһаҕас сүттүлэр. Ким көрбүт маннык телефоннарга Носевтарга биллэрэргитигэр көрдөһөбүт: 21-196, 21-260, 21-447.

Улуус дьаһалтатын алтынньы 17 күнүгээҕи 367 №-дээх дьаһала

БАЛЫГЫ БУЛТААҺЫН БЭРЭЭДЭГИН ТУҺУНАН

Улуус территориятыгар мууһу аннынан балыгы бултааһын саҕаланнытынан, нэһилиэнньэ мунхалааһынын бэрээдэктиир маннык дьаһаллары ылынарга:

1. Нэһилиэктэр территорияларыгар баар нэһилиэнньэ бүттүүн мунхалыыр сорох күөллэрин, балыгы харыстыыр, үөскэтэр туһуттан, түстаах нэһилиэктэр дьаһалталара мунхалааһыны боболлорун сөпсөһөргө.
2. Чурапчы күөлүн балыгын саппааһын харыстыыр, үөскэтэр иннитттэн бу күөлгэ балыгы бултааһын бары көрүҥүн боборго.
3. Нэһилиэктэр, тэрилтэлэр, бааһынай хаһаайыстыбалара мунхаларын алтынньы 21 күнүгэр диэри булчуттар уонна балыксыттар обществоларыгар регистрациялаталларыгар. Регистрацияламматах мунхаанан бултааһыны ыытаанахтык боборго.
4. Мууһу аннынан балыгы бултааһын бэрээдэгин тутуһууну бары нэһилиэктэр дьаһалталара, айылҕа харыстабылын комитета, ис дьыала отдела, булчуттар уонна балыксыттар обществолара, булт управлениета хонтуруолга ылалларыгар.

Улуус дьаһалтатын баһылыга И. СИВЦЕВ.

x x x

Маҥан, хара эриэннээх, кытаркайдыгы тыһы тиҥэһэ, бүтэй кыһыл, сүүһүгэр биллэ-биллибэт кыра маҥаннаах тыһы тыһаҕас сүттүлэр. Үлэ чааһын кэннинтэн 21-336 телефоҥҥа биллэрэргитигэр.

x x x

Күрүҥнүҥү сырдык-кугас маҥаас, арҕаһыгар ытыс агарын саҕа үрүҥнээх тыһы тыһаҕас сүттэ. Ким көрбүт-билбит Чурапчы сэл. Орджоникидзе уул. 40 №-гэр Парфеновтарга, эбэтэр 21-786 телефоҥҥа Сивцевтэргэ биллэрэргитигэр көрдөһөбүт.

УНЬУУЛА

«Саҥа олоххо» (31. 08. 93) Татьяна Захарова «Кырдьаҕас ыалга» диэн ахтыы суругун бары өртүнэн кэрэхсии аахтым. Оттон бүгүн киһи уньуула туһунан суруйбутугар болҕомтону хатыым. Автор: «Дьиэбит аттынааҕы көлүкэҕэ уньуула үүнэрэ, ону далаһа түмсүгэр туран үргээн ылларбыт, хатаран баран, сыныйан, суораҕа кутарбыт»,—диэбит.

Дьэ, маны сэргэтээҕин, уньуула өбүгэлэрбит үйэ тухары аһаан кэлбит астара этэ, ол, алҕас санааттан, быраҕыллан сылдьар диэн бу ааҕан суруйабын. Саха билиилээх эчыта И. Тарбахов телевизорынан кэпсииригэр соҕуруунан кэлэр мааны астары биирдэ эмит амсайарга, сиргэ үчүгэй, оттон бэйэбит ийэ буорбутугар үүммүт аһы бэтэ аһыахтааҕыт, ол биһиэхэ ситэри сөп түбэһэр, эрэйдээбэккэ буһар уонна эппитигэр хааммытыгар киһилии иҥэр диэбитэ.

Сахалыы да саҥатахха диэбиккэ дылы, чахчы оннук буоллаҕа дии. Бэйэлээх бэйэбит айылҕабыт киэнэ буоллаҕа. Киһи бэйэтэ эмиэ—айылҕа сорҕото, айылҕа оҕото эбээт.

Уньуула туһунан саха таптыыр аһа диэн суруйуу научнай литератураҕа да кытта былыргыттан билиннэҕиҥэ диэри олус элбэх. Иньэ XVIII үйэ маннаагы бигарыттан ыла. Ол кэмнээҕи этнограф Я. И. Линденау: «Уньуула... употребляется толченым, вареным со сливками или молоком»,—диэбит. В. Серошевскай уньуула үрүҥ аһы хойуннарарын уонна минньигэс амтанныырын кайҕаан бэлиэтээбит. Оттон О. В. Попова буоллаҕына уньуула химическэй анализын эридьиэстээбит. Онтон уньуула чахчы да улахан туһалаах ас буолара итэҕэтиилээхтик көстөр. Киниэ 59, 95 бырыһыана крахмал уонна саахардаах вещество, 13,9 бырыһыана белок, 7, 12 бырыһыана клетчатка, 3,92 бырыһыана арыы, 5,9 бырыһыана күл буолар эбит.

Сэһэн Боло 1936 с. Бахсы 74 саастаах оҕонньоро Б. С. Силэпсиэнтэн былыргы саха аһыыр аһын суруйбут. Онно Бүөтүр Силипиэбис уньууланы «бастыҥ ас буолар» диэбит.

Былыргы саха ойох-эр, мал-сүүс буолан олорор үгэстэрин анаан чинчийбит учуонай П. А. Слепцов ол кэмнээҕи сахалар саҥа төрөөбүт оҕоҕо иһэрдэр үүттэрин кытта уньуулалыыллара эбитэ үһү диэбит («иногда в него добавляли»). Сурутун учуонай кырдьаҕас ынах үүтүн («от старой коровы») диэн анаан чочуйлаабыт.

Уньууланы «саха бурдуга» диэн ааттаабыттар. XIX үйэ ортотугар Дьокуускай байаарыгар биир буут халыыт уньуула биир буут саламаатын бурдук этыыта этыллааҕа эбитэ үһү.

Итинник үрдүктүк тутуллар ас аата да элбэх эбит. Кинини күөл аһа, ынах аһа, аһаҕаһы диэн эмиэ ааттыыллар этэ.

Саха дьоно уньууланы төһө суолталаабыттарын киһи сир ааттарыгар төһө-хачча иҥэн хаалбыта эмиэ көрдөрөр. Көрдүүр, була сатыыр буоланнар, сири уньуулалааҕынан бэлиэтээн ааттыыр буоллахтара. Уньуула, Уньуула Хайата, Уньуулалаах, Уньуулалаах Алаас, Уньуулалаах Көрдүгэн, Уньуулалаах Кытах, Уньуулалаах Уу диэннэр бааллар. Аммаҕа, Мэҥэ-Хаҥаласка, Таатаҕа, Томпоҕо, Чурапчыга.

Ити үрдүттэн Томпоҕо диэтим гынан баран, араардахха, чопчулаатахха сатанныһы—Томпо Арыы Толооҥугар. Ол аата, Томпо сахатын сиригэр, урууккутунан Байаҕантай Улууһугар.

XVIII үйэ учуонайа Я. И. Линденау, XIX үйэ учуонайа В. Серошевскай уньуула диэбиттэр. Онон, араһа, уньуула диэнин саҥарыы кэлиитэ кэнниэҕи уларыйыыта эбит буһыылаах.

Итиэн сөбөөстээн ким уньуула диэнини сир ааттыгар иҥэрэн үйэтиппитин араарар, чопчулуур туһалаах буолсу. Уньуула, Уньуулалаах диэн сирдэр бааллар Ньурба Хаҥалаһыгар уонна Сунтаар Түбэй Дьаарханыгар.

Ити хаҥаластар уонна дьаарханнар мантааҕы илин эҥэр сахалара өссө уньуула диир эрдэхтэринэ мантан көһөн барбыттар эбит диэн түмүктүөхпүтүн сөп.

Күөл Астаах диэн сирдэр бааллар Таатта Уолбатыгар, Томпо Саһылыгар (ити эмиэ урууккута Байаҕантай улууһа), Уус-Алдан Суоттутугар, Нам Маҥнайгы Хомустааҕар, Кэбээйи Сииттэтигэр уонна Үөһээ Бүлүү Иккис Боотулуутугар.

Аны анаҕаһыны көрүөҕүҥ, хаһан-хаһан бэлиэҕэ ылыллыбыт эбитий? Анаҕаһыннаах—Мэҥэ-Хаҥалас Дойдута, Дьокуускай Тулагыта; Анаҕаһыннаах, Анаҕаһыннаах Көлүйэ, Илин Анаҕаһыннаах, Арҕаа Анаҕаһыннаах—Уус-Алдан Байаҕантайа, Бээрийэтэ, Хорото; Анаҕаһыннаах, Анаҕаһыннаах Арыыта—Нам Бөтүҥэ, Иккис Хомустааҕа, Хатырыга; Аччыгый Анаҕаһыннаах, Улахан Анаҕаһыннаах—Кэбээйи Иккис Сииттэтэ.

Монголлар хаһан эрэ баҕатыр диллэрэ эбитэ үһү. Онтон баатыр диир буолбуттар. Икки аһаҕас дорҕоон икки ардыгар турбут «д» дорҕоон түһэн хаалбыт. Онон, аһаҕас дорҕооннор силлиһэннэр, уһатыллаах аһаҕас дорҕоон үөскээбит. Ол ити монголлар тылларыгар баар буола сылдьыбыт историческай чахчы. Ол «тэбиитигэр» диэххэ дуу, биһиэхэ Анааһыннаах диэн баар буолбут. Үөһээ Бүлүү Хоротугар Аччыгый Анааһыннаах, Улахан Анааһыннаах диэннэр.

Көрдүгүт? Уус-Алдан Хоротугар—Анаҕаһыннаах, Үөһээ Бүлүү Хоротугар—Анааһыннаах!

Сир ааттара чопчу ыйан биэрэ сылдьалларыттан көрдөххө, уньууланы киин улуустар сахалара чахчы бурдук гынан дэлэйдик аһыы сылдьыбыттар уонна ол үгэстэрин Бүлүүгэ тиэрдэн тарҕаппыттар.

Бу курдук суруйан бараммын, Чурапчы дьонуттан көрдөһүүм. Эһиги уньууланы эскэ дэлэйдик туттан барыҥ. Онтон билиигитин үйэҕэ пропаганда бөҕө арааһа, опыт атастаһыыта, быыстапка той диэн киирэн барыа уонна ол түмүгэр уньуула бэйэтэ суолун солоонуо этэ буоллаҕа. Бэлэм сытар, туһалаах бөҕө ас, доҕор.

Багдарыын Сүлбэ.

Махтал сурук кэллэ

Субу күннэргэ Чурапчы сэлиэнньэтин олохтоохторугар Елена Николаевна уонна Иван Петрович Макаровтарга байыаннай чаастан махтал сурук кэллэ. Киниэр уоллара Коля Кяхтаҕа Ийэ дойдутун иннигэр ытык иэһин толуу сылдьар, эһиил сулууспалыыр болдьоҕо туолан дойдутугар эргиллиэхтээх. Онно байыаннай чаас командира гв. подполковнига А. Ященицын—маннык суруйар:

«Убаастабыллаах Елена Николаевна уонна Иван Петрович! Эһиги уолгут сулууспалыыр полкатын командованиета Аҕа дойдуну эрэллээх көмүскээччини иитэн таһаарбыккыт иһин истиҥник махтанар. Николай биһиги зенитнэй-ракетнай полкабытыгар сулууспалыыр кэмигэр бэйэтин, үчүгэй эрэ өртүнэн көрдөрдө, дьиссипилиинэлээх, толоругас, сулууспалыыр эбээһиннэһигэр үтүө суобастаахтык сыһыаннаһар. Биһиги армиябыт—норуот армията. Ол иһин Аҕа дойду төлөннөөх патриотун, хорсун көмүскээччитин көрүөхпүтүн баҕарабыт. Оннук биир саллаатынан эһиги уолгут буолар.

Эһиэхэ чэгиэн доруобуйаны, үлэҕитигэр ситиһиини, олоххутугар дьолу баҕарабыт».

Кульбертинова Аграфена Ивановнаҕа бэриллибит 1984 сыллаахха Чурапчы орто оскуолатын бүтэрбитин туһунан Б серийалаах 182441 №-дээх аттестат сүппүтүнэн дьиэ суоҕунан ааҕыллар.

Күндү ийэбит, эбэбит, хос эбэбит, колхознай түтүү ветерана, хоту көһөрүллүү кыттыылааҕа

ПЕРМЯКОВА Анна Никифоровна

92 сааһыгар ыалдьан өлбүтүн, дириҥник курутуйан туран, аймахтарыгар, билэр дьонугар иһитиннэрэбит.

Майаттан, Уус-Майаттан, Чурапчыттан Пермяковтар, Мишкиннэр, Федоровтар, Зыковтар, Жирковтар.

ПЕРМЯКОВА Анна Никифоровна өлбүтүнэн

—Уолугар улуустааҕы киин балыыһа физиотерапевтическай отделениетын сэбиэдиссэйигэр Пермяков Афанасий Иннокентьевичка доруобуйа харыстабылын управлениета, киин балыыһа профкома, коллектива, физиотерапевтическай отделение коллектива,

—Кийиитигэр Пермякова Виктория Ксенофонтовнаҕа С. А. Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатын профкома, коллектива.

Редакторы солбуйааччы М. СИДОРОВА.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а». ТЕЛЕФОНЫ: редактор — 21-332, отделы — 21-265, общий — 21-595.

Учредители (соучредители) газеты — Редакция, Администрация улуса, Национальная издательско-полиграфическая компания «Сахаполиграфиздат». Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам. Индекс газеты: 54907. Объем—1 усл. п. лист. на 4-х страницах.

Зарегистрировано Саха (Якутской) региональной инспекцией по защите свободы печати и массовой информации.

ЗАКАЗ № 124.

Чурапчинская улусная типография Национальной издательско-полиграфической компании «Сахаполиграфиздат», с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а». Подписано в печать 18.10 17 ч. (гр. 18.00). Тираж—3070.